
УДК 81'276

Тетяна Фудерер
м. Загреб

ПРОБЛЕМА МОВНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА В СУЧАСНІЙ СОЦІОЛІНГВІСТИЦІ

У статті проаналізовано нові тенденції в дослідженнях соціально зумовленої неоднорідності мови, які виявляються, зокрема, у вивченні соціально-класових відмінностей у сучасних мовах та спробах ієрархізувати сучасні суспільства за ознакою використання мови. Запропоновано термінологічне визначення поняття «мовна стратифікація суспільства». Окреслено перспективи дослідження на матеріалі української мови.

Ключові слова: соціолінгвістика, соціальна диференціація мови, соціолект, мовна стратифікація суспільства.

За півстолітню історію соціолінгвістики інтерес до неї як до галузі мовознавства тільки поживався, що зрештою призвело до парадоксальної ситуації: на прикладі різних мов нагромаджено колосальний матеріал, який слугує переконливою підставою для дослідження мовних явищ крізь призму соціальних характеристик мовця, проте численні студії й досі не вийшли за межі опису та розпрацювання теоретичних засад. Досліджувати соціально не в мові спонукає саме життя, адже незаперечний факт, що мова є універсальним, найприроднішим засобом соціалізації, однак механізми цього процесу так ніхто й не розшифрував. На реалії інформаційного суспільства мовознавці зреагували влучною метафорою — *Епоха Мови*, проте досі не запропонували лінгвістичного ключа до розв'язання проблем, нею породжених, констатуючи: «Можна твердити, що в останній чверті ХХ ст. людство виявилося зануреним у безмежний океан слів і фраз. Саме тому виникає питання: яке місце належить сьогодні мові

© Т.О. ФУДЕРЕР, 2015

у визначенні поняття людина? Йдеться про особливу діяльність, продукти якої — слова і фрази — атакують людину буквально зусібіч, водночас виступаючи природним засобом її соціалізації, а, ймовірно, й допомагаючи уникнути самотності» [1: 11 — 12].

Розмірковуючи про своєрідність мови як суспільного явища, мовознавці вже давно дійшли висновку про розшарування національних мов на підсистеми, взаємодія яких і є втіленням соціальних процесів. Відбиття в мові соціальної структури суспільства узвичаєно називати *соціальною диференціацією мови* [4: 300]. Саме соціальна диференціація мови є, на думку багатьох учених, найочевиднішою формою зв'язку мови і суспільства [10: 14].

Дослідження соціальних аспектів мови має тривалу лінгвістичну традицію. Ще в 20-ті роки минулого століття Е. Сепір, зауважуючи, що мова — це передусім продукт соціального та культурного розвитку, наголошував: «Мовознавство краще за всі інші соціальні науки демонструє можливість справді наукового дослідження суспільства» [2: 215]. Багато завдань, сформульованих на етапі становлення соціолінгвістики як нової мовознавчої дисципліни, не втрачають актуальності й сьогодні. Серед них — дослідження мовної поведінки людини як члена певної соціальної групи. Дж. Фішман переконував, що соціологія мови має вивчати взаємозалежність між уживанням мови та соціальною зумовленістю поведінки [26: 25–30]. Актуальним також є дослідження лінгвальної варіативності, зумовленої структурою суспільства, тобто вивчення соціальних варіантів мови [6: 49].

Розмірковуючи про витоки ідеї соціальної диференціації мови, Л. Масенко зауважує, що ідея ця як припущення про вертикальне членування (на відміну від горизонтального, під яким мають на увазі територіальне членування) належить Бодуену де Куртене [12: 8]. Учений наголошував на важливості вивчення вертикального мовного розшарування, що становить «різноманітні видозміни того самого місцевого говору за суспільними класами, за заняттями й способом життя, за соціальними верствами тощо» [5: 91].

Ідею соціальної неоднорідності мови розвивали представники французької лінгвістичної школи А. Мейє, Ж. Вандрієс. Зокрема, Ж. Вандрієс наголошував: «У будь-якій суспільній групі незалежно від її ознак та чисельності мова відіграє найважливішу роль. Вона — найміцніший зв'язок, що єднає членів групи, і водночас мова — символ і захист групової солідарності» [2: 146]. Послідовники Ф. де Соссюра в Женевській школі Ш. Баллі та А. Сеше намагалися знайти відповідь на питання про причини мовних змін. А. Сеше, зокрема, писав про три лінгвістичні дисципліни, найважливішою серед яких уважав «лінгвістику організованого мовлення» — галузь, що досліджує всі питання, пов'язані з функціонуванням мови, — проблеми конкретного вибору тих чи тих одиниць мови, питання стилю, дитячого мовлення тощо [2: 164]. Не була згадана ідея чужою й для чеського мовознавчого гуртка — до неї зверталися, зокрема, В. Матезіус, Б. Гавранек.

Екскурс в історію лінгвістичних учень переконує, що окреслену проблему розглядали здебільшого в аспекті використання мови: залежно від того, яке місце в соціальній ієрархії посідають мовці або яку мету в процесі комунікації вони перед собою ставлять. Наприклад, Р. Лаккофф переконує, що «мова — це політика, політика передбачає владу, від того, яку владу має людина, залежить, як вона говорить і як її розуміють» [27: 7]. Впадає в око й те, що попри численні спроби випрацювати теоретичні засади дослідження соціального розшарування мов, мало хто з дослідників наблизився до практичного розв'язання проблем, з ним пов'язаних. В. Колесов, приміром, ахіллесовою п'ятою працює із соціолінгвістики цього напрямку вважає те, що досі предметом комплексного аналізу не стало «ставлення різних соціальних груп до загальних явищ національної мови» [8: 3].

Українські соціолінгвісти пов'язують перспективи розпрацювання проблеми соціально зумовленої неоднорідності мови, або соціальної диференціації, з дослідженнями соціолектів. Такий підхід обґрунтувала, зокрема, Л. Ставицька, пор.: «Соціальний діалект — це різновид мови, вживаний як засіб спілкування між людьми, пов'язаними тісною соціальною або професійною спільністю, тобто це мова певної соціальної групи» [21: 20].

М. Кочерган зауважує, що хоч мовознавці про соціальне розшарування мови говорять віддавна, але трактують це питання подекуди поверхово: на практиці його зводять здебільшого до з'ясування відмінностей у «манері» висловлення (арго, змішані мови тощо). Проблема, однак, потребує глибшого дослідження, бо «розшарування мов — всеохопне явище, яке торкається самих основ економічного ладу, культури, побуту, навіть історії» [9: 306].

Розмірковуючи про сутність згаданого феномену, дослідник застерігає від прямолінійності, схематизації, оскільки відмінності між економічно неоднорідними соціальними групами не мають прямого відбиття в мовній системі. Тож «мовна стратифікація є відображенням радше систем соціальних цінностей, ніж систем соціального існування» [Там само].

У цитованому твердженні привертає увагу поняття «мовна стратифікація». Якщо соціальну диференціацію витлумачують як соціально зумовлене розшарування мови, то мовна стратифікація передбачає *ієрархізацію суспільства за мовними ознаками*. Саме в такому значенні й уживатимемо це поняття.

У сучасних студіях, присвячених аналізу згаданої проблеми, виокремлюють кілька тенденцій, найпомітнішою з яких варто вважати відмову від поширеного в 20 — 30-ті роки минулого століття прямолінійного погляду на диференціацію мови у зв'язку із соціальним розшаруванням суспільства, за якого формування класових діалектів і «мов» соціальних груп безпосередньо пов'язували із розшаруванням суспільства на класи. Увагу соціолінгвістів сьогодні привертають передусім ті мовні явища, які

спричинені не стільки класовими відмінностями, скільки професійними, освітніми, культурними, тобто «набутими» характеристиками мовців. Навіть тоді, коли соціальні чинники є більш-менш жорсткими детермінантами мовної поведінки, немає підстав для висновку про однозначну зумовленість ними мовної варіативності.

Підтвердження цих міркувань знаходимо в спостереженнях В. Лабова. Структура рольових взаємин справді істотною мірою зумовлює вибір мовцями функціонального стилю мови, однак диференціація соціальних ролей не відповідає диференціації стилів: з одного боку, різні соціальні ролі можуть реалізовуватися з використанням засобів того самого стилю мови, а з іншого — мовець може вживати засоби різних стилів, щоб яскравіше втілити певну соціальну роль.

В. Карасик пише про протиставлення двох площин соціально зумовленої варіативності мови — стратифікаційної та ситуативної. Стратифікаційна варіативність мови відбиває соціально-класову структуру суспільства, проте це відбиття має не прямолінійний, а опосередкований культурною характер. Одиницею стратифікаційних змін у мові є мовні колективи з їхніми соціально-комунікативними ресурсами. Одиницею ситуативних змін є ролі, у яких втілено соціально зумовлені відношення [7: 21–22].

Авторка ґрунтовної праці про соціальну диференціацію української мови Л. Ставицька наголошує на умовному характері терміна «соціолект», оскільки позначувані ним різновиди мови актуалізуються лише в певних ситуаціях (наприклад, у сімейному спілкуванні чи спілкуванні у виробничому колективі), нівелюючись в інших (під час спілкування в тимчасово організованій спільноті людей, у ситуаціях міжнаціонального спілкування тощо) [21: 20].

М. Кочерган, покликаючись на Р. Барта, неоднозначність у сприйнятті соціолектів пояснює не так умовністю терміна, як природою позначуваного ним явища. Оскільки соціальний поділ мов має місце не на рівні мовної системи, яка зрозуміла всім, а на рівні дискурсу та його різновидів, то нестикуванню соціолектів властивий не інформативний, а інтерлокутивний характер — мови нецікаві, байдужі одна до одної; у своїй спільноті ми задовольняємося мовою собі подібних, не маючи життєвої потреби в мові іншого [9: 306]. Людина тримається в межах мови своєї соціальної та професійної зони, і таке саме обмеження дає змогу якимось пристосовуватися до неоднорідності суспільства [3: 524].

Неоднозначність терміна «соціолект» зумовлює й те, що серед мовознавців немає одностайності в поглядах на систему соціально зумовлених варіантів мови. Здебільшого йдеться про так звані професійні мови, групові, або корпоративні, мови (жаргони), таємні мови (арго), що загалом відповідає так само горизонтальному розшаруванню — тільки простору не фізичного, а соціального, яким є суспільство (те, що в соціології окреслено терміном «соціальна диференціація»). Яскравою ілюстрацією згаданого підходу є позиція І. Матвіяса, який наголошує:

«Під соціальними діалектами розуміють професійні говори й жаргони або арго» [15: 12].

Як уже зазначали, від першої половини ХХ ст. відомий і інший підхід, за якого поняття «жаргон» ототожнювали з «класовими діалектами», зокрема з мовою аристократичної верхівки [21: 22]. Хоч мовознавці не беззастережно сприймали таке ототожнення, проте на прикладі різних мов зібрали величезний матеріал про відмінності в мовленні соціальних верхів та низів (аристократів та люмпенів, буржуа та пролетарів)*. Для прикладу згадаймо розвідку Є. Поливанова «Фонетика інтелігентської мови», у якій автор низкою фонетичних явищ обґрунтовує наявність особливої фонетичної системи в мові суспільної верхівки на протигагу мові простолюду.

Те, що соціальна неоднорідність виявляється в наявності різних суспільних груп, не викликає заперечень. Так само не викликає заперечень, що ці групи можуть відрізнитися за чисельністю: від кількох учасників (мікрогрупи) до великих спільнот (макрогрупи). До найбільших груп у межах мовної спільноти належать, як відомо, ті, які визначаємо за параметрами статі, віку. До макрогруп належать також класи — сукупності людей з однаковими соціальними та / чи економічними характеристиками.

Соціолінгвісти різних шкіл прагнули з'ясувати мовні межі (кордони та дистанції) як мікро-, так і макрогруп. У зв'язку з цим М. Вахтін, Є. Головка, покликаючись на Р. Макдевіда, пропонують таке визначення соціолекту: «Соціолект — це узвичаєний у певній спільноті субваріант мови, який через дію суспільних сил є характерним для певних етнічних, релігійних чи економічних груп або груп індивідів з певним рівнем освіти» [6: 50]. Дослідники наголошують, що запропоноване визначення охоплює діалекти не тільки соціальних, але й етнічних, релігійних та будь-яких інших груп. Саме тому, за їхніми спостереженнями, чимало вчених послуговуються вужчим терміном — *social-class dialects* («діалекти суспільних класів») [Там само].

Дослідження соціально-класових відмінностей у сучасних мовах — надзвичайно складне завдання, оскільки кордони між верствами в постіндустріальних суспільствах доволі розмиті. Завдяки явищу соціальної мобільності людина має змогу підніматися соціальною драбиною. Цей перехід супроводжують зміни в поведінкових моделях, засвоєння престижніших у соціальному плані зразків поведінки, серед іншого й мовної. Окрім того, коли йдеться про мовну стратифікацію, варто пам'ятати, що ступінь варіативності мовної підсистеми і її соціальний статус перебувають в обернено пропорційних відношеннях: що вищий статус соціолекту, то менше варіантів йому властиво [6: 52].

* Огляд сучасних праць із цієї проблематики див., зокрема, у монографії В. Карасика «Язык социального статуса» (М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. — 333 с.), а також у підручнику М. Вахтіна, Є. Головка «Социолінгвістика и социология языка» (СПб.: ИЦ «Гуманитарная Академия»; Изд-во Европейского ун-та в Санкт-Петербурге, 2004. — 336 с.).

У працях із соціолінгвістики вказують на ще одне значення терміна «мовна стратифікація»: дехто витлумачує його як *ієрархію мовних субкодів*. Проте в такому разі не може йтися про відповідність мовної стратифікації соціальній стратифікації як *ієрархії суспільних груп*.

Проаналізувавши підходи представників різних соціолінгвістичних шкіл до витлумачення близьких за значенням понять «соціальна неоднорідність / варіативність мов», «соціальна диференціація мов», «соціолект», дійшли висновку, що в більшості випадків під «мовною стратифікацією» розуміють стратифікаційне, тобто зумовлене належністю мовців до різних соціальних страт, варіювання мовних засобів.

Проблеми мовного розшарування суспільства перебувають у фокусі зацікавлень українських лінгвістів. В аналітичних статтях Л. Ставицької [22], Л. Масенко [14], Г. Мацюк [16] узагальнено доробок вітчизняної соціолінгвістики з окресленої проблеми, визначено перспективи подальших досліджень. Щоправда, ґрунтовних праць, присвячених проблемі відбиття в сучасній українській мові соціальної стратифікації як ієрархії суспільних груп, поки що немає.

У зв'язку з цим доречним видається міркування Л. Масенко про причини «соціальної неповноти функціонування» української мови — цим поняттям дослідниця визначає такий стан української мови, за якого вона не була в ХІХ—ХХ ст. і не стала після проголошення незалежності України мовою української еліти, передусім політичної та економічної. Неповнофункційність української мови виявляється також у тому, що вона не стала для більшості територій мовою міста і, відповідно, мовою масової культури, пор.: «Потужна течія української народної мови на підступах до міста була перекрита, внаслідок чого тут не зміг утворитися наддіалектний міський варіант усного розмовного мовлення, так зване міське койне, що займає проміжну позицію між діалектом і літературною мовою і має здатність легко адаптуватися до розмаїтих і змінних форм економічного й культурного життя нового часу» [13: 126—142].

Прагнучи знайти відповідь на запитання, чому мовна ситуація в Україні за роки незалежності не змінилася на користь української мови, О. Ткаченко обґрунтовує потребу залучення до аналізу такого критерію, як економічний потенціал мови (на нашу думку, цей критерій безпосередньо стосується проблеми соціально-мовної стратифікації), адже в сучасній Україні, — наголошує вчений, — з українською мовою асоціюється ряд «незаможність — злидні — невлаштованість — невпевненість у завтрашньому дні» [24: 400—405].

Тож системному дослідженню субмов, що обслуговують потреби різних соціальних спільнот у міській, професійній комунікації, не сприяла об'єктивна реальність. У зв'язку з цим Л. Ставицька резюмує: «Вивчення мовного побуту українських міст безнадійно відстало від світової думки в аспекті лінгвального осмислення національно зумовлених урбаністичних форм мовної комунікації» [21: 243]. При цьому з-поміж різноманітних екстралінгвальних та власне мовних чинників,

що стихійно формують мовний простір міста, дослідниця називає й «природу мовних страт міста та взаємодію між ними» [21: 244].

Міська культура в мові стратифікується, на думку Л. Ставицької, за рівнями: 1) елітарна, або книжна; 2) нейтральна, загальнозрозуміла для носіїв середньолітературної культури; 3) масова культура, яка генетично виникла на основі народної культури говорів, але формувалася вже в умовах міста; а) середньопросторічна для «часткових просторічників»; 4) масова молодіжна культура; 5) «напівдіалектна» культура (сільське просторіччя в умовах міста); 6) міська субкультура (андеграунд); 7) замкнута культура злодійського арго; 8) професійна субкультура, адекватна офіційним професійним мовам та професійним жаргонам; 9) сімейні мови [21: 249–255].

Навіть побіжний аналіз запропонованої Л. Ставицькою структури мови міста свідчить про те, що йдеться про розмаїття мовного буття за горизонтальним розшаруванням, що відповідає принципам побудови соціальної структури.

Л. Масенко в згадуваній вище статті соціальну стратифікацію української мови так само витлумачує в горизонтальній площині, хоч і характеризує її як «багатоповерхову», пор.: «Функціонування суспільства відкритого типу передбачає багатостильову культуру, в якій співіснують різні ідейно-стильові течії і напрями. Структура її багатоповерхова й розмаїта. У ній співіснують офіційні й неофіційні, елітарні й масові форми побутування» [13: 141]. Неможливість цілковитого накладання такої структури на схему, вибудовану за принципами ієрархії — від вищих шаблів до нижчих, очевидна. Проте частково таке накладання доречно: наприклад, якщо взяти до уваги рівень освіти мовців.

Аналізуючи поширення певних мовних явищ у мовленні представників різних прошарків українського суспільства, дослідники, навіть не ставлячи собі за мету вивчення мовної стратифікації, дійшли цікавих висновків, які відкривають перспективи для застосування власне «стратифікаційного» підходу в лінгвістичних студіях. Зокрема, Л. Ставицька своєрідну вимову сьгоднішніх посадових осіб різних рангів (здебільшого чоловіків віком 55–75 років) на кшталт *інститут, спеціаліст, інтелегенція, проблема, колега, пленум, диктувати умови* тощо в усному публічному мовленні пов'язує з явищем «кастової фонетики». Така вимова, на думку дослідниці, була маркером «привілейовано-советської» моделі мовлення. До речі, вона властива й першому українському президентові Л. Кравчуку, пор.:

1. Вперше за всі роки незалежності / першим серед усіх президентів України Віктор Федорович розпочав реформи // Ми не будемо зараз говорити про якість тих реформ / то час покаже // Ми не будемо говорити про ті **проблеми** й помилки / які були допущені // Але сам факт / що реформи розпочалися //

2. Правда / що невизначеність у конституційному полі завжди викликала й породжувала **проблеми** //

3. Більше того / я стою на точці зору / що / враховуючи абсолютно нульовий авторитет Верховної Ради / вона не може брати на себе відповідальність написати нову кон-

ституцію // Це було б просто нонсенсом // Це було б нелогічно і неадекватно цій Верховній Раді // Тому Конституцію має написати Конституційна асамблея.../ або Конституційні збори / як їх часом називають // (З інтерв'ю Л. Кравчука 5-му телеканалу, 2010 р.)

Про символічну роль іменникових та займенникових вокативів, що має проекцію на ієрархію суспільних груп, пише М. Кочерган. Ці слова, — зазначає дослідник, — «відображають певний ступінь солідарності й готовності до співпраці й взаєморозуміння або, навпаки, — відчуженості й ворожості... Вокативи дуже чітко виражають опозицію «свій — чужий». Нерідко вокатив, звичайний для однієї соціальної групи, в іншій (протилежній) використовується в образливому чи іронічному значеннях» [9: 309–310]. Для прикладу М. Кочерган наводить уживання слів *пан* і *товариш* (часто в російській орфоепічній формі) представниками різних фракцій Верховної Ради України та ЗМІ різного політичного спрямування.

Проблеми вертикального мовного розшарування стосуються міркування П. Селігея в праці «Мовна свідомість: структура, типологія, виховання». Дослідник пропонує типологію мовної свідомості, в основі якої лежить ієрархія рівнів — від нульового до високого. Витлумачуючи мовну свідомість як форму свідомості, що «обіймає знання, почуття, оцінки й настанови щодо мови та мовної дійсності» [19: 13], П. Селігей наголошує, що без цього поняття «важко пояснити факти мовної поведінки окремих осіб і національних спільнот» [19: 7].

Варто погодитися, що структурування спільноти за рівнями мовної свідомості близьке до класифікацій типів мовних особистостей за мовною компетентністю та мовною поведінкою (у К. Седова — за типом мовленнєвої культури), пор.: елітарний, середньолітературний, літературно-розмовний, фамільярно-розмовний, народно-розмовний просторічний, арготичний [19: 94–95]. Підстави для такого висновку дає порівняння характеристик мовців з високим рівнем мовної свідомості (за П. Селігеєм) та представників елітарного типу мовної культури (за О. Сиротиніною) [20: 3–21]. Зокрема, елітарний тип мовної культури передбачає максимально повне володіння всіма можливостями мови, обов'язкове дотримання орфоепічних, лексичних та орфографічних норм, а також етичних норм спілкування тощо.

Дедалі більше з'являється статей, автори яких ставлять за мету створення мовних портретів представників різних соціальних груп. Це, зокрема, статті Л. Марчук [11], Н. Нікітіної [17], Л. Ткач [23], І. Черкез [25]. У згаданих працях дослідники аналізують риси мовної поведінки представників різних соціальних груп, що відрізняють їх від інших. Саме такі особливості є мовними маркерами, співмірними з маркерами стилю життя або, ширше, соціального статусу, за якими й вибудовують ієрархію суспільних груп.

Перспективи досліджень проблеми мовної стратифікації української суспільства пов'язані також з тим, що всі стратифікаційні параметри — такі, як стиль та спосіб життя, ієрархія статусів тощо, — активно

вербалізуються, перетворюючись на факти лінгвокультури. Яскравим свідченням цього є, зокрема, відбиття стратифікаційної структури українського суспільства в метафоричних номінаціях влади. Приклади з сучасної української прози дають підстави твердити, що процеси вербалізації соціального простору визначає принцип протиставлення, що відповідає стратифікаційним уявленням про розташування залучених до влади груп та всіх інших страт на протилежних щаблях ієрархічної драбини, пор.:

4. Диктат приматів. Куди подітись людині?!

5. Я надійна одиниця електорату, по таких, як я, **ще не одна мавпа видереться на верхні гілки влади.**

6. Я не належу до **господарів життя.** Я не належу до **гамадрилів.** (*Ліна Костенко, «Записки українського самашедшого»*).

Ще один ракурс метафоризації, що врізноманітнює семантичні профілі концепту «влада», — створення образів за ознакою зросту. Лінія протиставлення в цьому випадку «нормальний зріст — малий зріст». Якщо неелітні верстви — люди нормального зросту, то представники влади — карлики, пор.:

7. А ці щодня в телевізорі, — ось чому вони здаються **карликами**, вони ж усі вміщаються в ящику, дрібненькі-дрібненькі, як у перевернутий бінокль. **Сновигають, куняють, чубляться, виступають, тиснуть на кнопки, тасуються в більшість і меншість**, і безнастанно **дбають про народ.**

8. **Карлики заметушилися в ящику, забігали, залопотіли**, хочуть вирости в наших очах. Влада, влада, нічого крім влади! Вони пропонують себе, нав'язують. Вони рекламують себе як товар. Вони прикрашають себе, як свинячу голову хріном. Бубонять по радіо. Усміхаються нам з білбордів. (*Ліна Костенко, «Записки українського самашедшого»*).

Отже, з'ясовуючи методологічні засади, на яких ґрунтуються сучасні дослідження проблеми соціального розшарування мови, дійшли висновків:

1. Найочевиднішою формою зв'язку мови і суспільства в сучасній соціолінгвістиці вважають соціальну диференціацію мови, тобто таку варіативність мови, яка зумовлена структурою суспільства. Соціально зумовлений варіант мови узвичаєно називати соціолектом. Система соціолектів як вияв соціальної диференціації мови відповідає «горизонтальному» розшаруванню мови в суспільному просторі. Водночас у сучасній соціолінгвістиці більшає праця, автори яких ставлять за мету дослідити мовні кордони між соціальними групами, що пов'язані ієрархічними зв'язками. У таких дослідженнях оперують поняттям мовної стратифікації.

2. Поняття «соціальна диференціація мови» та «мовна стратифікація суспільства» не є тотожними. На відміну від соціально зумовленого розшарування мови, яке окреслюють першим поняттям, друге привертає увагу до стратифікаційної варіативності мови й передбачає ієрархізацію суспільних груп за ознакою використання мови. Тож під мовною стратифікацією розуміють певний аспект дослідження мовного буття

соціуму, що дає змогу виявити стратифікаційні ознаки в мовній поведінці представників різних верств.

1. Ажеж Ж. Человек говорящий: Вклад лингвистики в гуманитарные науки / Пер. с фр. — М.: Эдиториал УРСС, 2003. — 304 с.
2. Алтатов В. М. История лингвистических учений. — М.: Языки рус. культуры, 1998. — 368 с.
3. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. — М., 1989. — 616 с.
4. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социолінгвістика. — М.: Издательский центр РГГУ, 2001. — 439 с.
5. Бодуэн де Куртене И. А. Избранные труды по общему языкознанию. — М., 1963. — Т. 1–2. — 391 с.
6. Вахтин Н. Б., Головкин Е. В. Социолінгвістика и социология языка. — СПб.: ИЦ «Гуманитарная Академия»; Изд-во Европейского ун-та в Санкт-Петербурге, 2004. — 336 с.
7. Карасик В. И. Язык социального статуса. — М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. — 333 с.
8. Колесов В. В. Язык города. — М.: Эдиториал УРСС, 2005. — 192 с.
9. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник. — К.: Вид. центр «Академія», 2003. — 464 с.
10. Крысин Л. П. Проблема социальной и функциональной дифференциации языка в современной лингвистике // Современный русский язык: Социальная и функциональная дифференциация. — М.: Языки славянской культуры, 2003. — 568 с.
11. Марчук Л. Мовний портрет інтелігента — мешканця Кам'янець-Подільського // Мова і суспільство. — 2010. — Вип. 1. — С. 181–188.
12. Масенко Л. Нариси з соціолінгвістики. — К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. — 243 с.
13. Масенко Л. Т. Соціальна стратифікація української мови. Мовне середовище // Мова і суспільство: Постколоніальний вимір. — К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2004. — 164 с.
14. Масенко Л. Українська соціолінгвістика: історія, стан, перспективи // Українська мова. — 2007. — № 1. — С. 3–18.
15. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори. — К., 1990. — 168 с.
16. Мацюк Г. П. Соціолінгвістика як інтегральний напрям досліджень в умовах сучасної парадигми: міжнародний досвід й українська перспектива // Наукові записки НаУКМА: Філологічні науки, 2012. — Т. 137. — С. 28–34.
17. Нікітіна Н. Усне мовлення українських політиків // Урок української. — 2006. — № 10. — С. 18–20.
18. Седов К. Ф. Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетенции. — М.: Лабиринт, 2004. — 320 с.
19. Селігей П. О. Мовна свідомість: структура, типологія, виховання / НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2012. — 118 с.
20. Сиротинина О. Б. Устная речь и типы речевых культур // Русистика сегодня. — 1995. — № 4. — С. 3–21.
21. Ставицька Л. О. Аргумент, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. — К.: Критика, 2005. — 464 с.
22. Ставицька Л. Соціолінгвістичні дослідження в Інституті української мови // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 20 (207), Ч. II, 2010. — С. 129–135.
23. Ткач Л. Соціолект духовної верстви як основа формування типових ознак галицько-буковинського слововжитку кінця XIX — початку XX ст. // Біблія і культура: Збірник наукових статей. Вип. 6. — Чернівці: Рута, 2004. — С. 405–419.
24. Ткаченко О. Мовна ситуація в Україні // Державність української мови і мовний досвід світу (Матеріали Міжнародної конференції). — К., 2000. — С. 400–405.
25. Черкез І. Б. Епістолярій кінця XIX — початку XX ст. як джерело дослідження соціолекту української інтелігенції // Мова і суспільство. — 2010. — Вип. 1. — С. 67–77.

26. Fishman J. The Sociology of Language / Joshua Fishman // Sociolinguistics. A reader and Coursebook / ed. by Nikolas Coupland and Adam Jaworski. — New York, 1997.
27. Lakoff R. T. Talking Power: The Politics of Language. — Basic Books, 1990.

Статтю отримано 25.11.2014

Tetyana Fuderer
Zagreb

THE PROBLEM OF LANGUAGE STRATIFICATION OF SOCIETY IN CONTEMPORARY SOCIOLINGUISTICS

The article analyses new trends in the research of socially conditioned heterogeneity of language that can be seen, in particular, in attempts to hierarchize modern societies on the basis of language use. A terminological definition of the “language stratification of society” is proposed. Opportunities for research are presented on the Ukrainian language material.

Key words: sociolinguistics, social differentiation of language, sociolect, linguistic stratification of society.

Мовна мозаїка

УКРАЇНСЬКІ ПІСНІ У ВИКОНАННІ НАРОДНОГО АРТИСТА УКРАЇНИ

Прикметник *український* за значенням пов'язаний з іменниками *українці* (пор.: *українська душа, українські звичаї, українські традиції, українські прислів'я, українські казки, українські пісні*) та *Україна* (пор.: *українські степи, українські міста, українські села, українські дороги*). Саме друге значення, як дехто вважає, уможливує заміну цим прикметником іменникової форми *України* в певних усталених словосполучах офіційного вжитку на зразок *Український президент* (замість *Президент України*), *Український парламент* (замість *парламент України*), *Український уряд* (замість *уряд України*), *Українська академія наук* (замість *Академія наук України*), *український народний артист* (замість *народний артист України*) тощо. Така заміна небезпечна тим, що вона породжує двозначність. Зокрема, словосполучку *Український президент* можна сприймати і як *Президент Української держави*, і як *Президент, що представляє інтереси українців, а не всіх народів, які живуть в Україні*. Іноді заміна надає навіть іншого значення. Наприклад, словосполучку *український народний артист* розуміємо як *артиста, пов'язаного з українським народом, його культурою, а не як артиста, якому офіційно присвоєно почесне звання народного, установленого в Україні*.

Потрібно розмежовувати також значення словосполук *український народ* і *народ України*: перша є назвою українців, а друга — всіх народів, які живуть в Україні.

Отже, у словосполучках, де прикметник *український* можна сприйняти неоднозначно ('пов'язаний з українцями' і 'пов'язаний з Україною'), його потрібно замінити іменниковою формою *України*. Саме тому правильно вживати *Президент України, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України, народний артист України*.

Катерина Городенська